

ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті на основі аналізу наукової літератури визначено основні вимоги до системи підготовки викладачів у вищих навчальних закладах, а саме: еволюційність, випереджальний характер розвитку, адаптованість, інтегративність, ідентифікованість, інноваційність, інформаційність.

Ключові слова: *підготовка, викладач, вищий навчальний заклад.*

В статье на основе анализа научной литературы определены основные требования к системе подготовки преподавателей в высших учебных заведениях, а именно: эволюционность, опережающий характер развития, адаптированность, интегративность, идентифицированность, инновационность, информативность.

Ключевые слова: *подготовка, преподаватель, высшее учебное заведение.*

In this article the author on the analysis of scientific literature identified such key requirements for higher school teachers' training as: evolutionary, outstripping nature of the development, adaptability, integrability, identification, innovation, informativity.

Key words: *education, teacher, university.*

Постановка проблеми. Аналіз досвіду реалізації підготовки викладачів вищої школи дозволяє стверджувати, що існують певні вимоги до системи підготовки викладачів, а саме: еволюційність, випереджальний характер розвитку, адаптованість, інтегративність, ідентифікованість, інноваційність, інформаційність.

Метою статті є розгляд основних вимог до системи підготовки викладача вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підготовки викладача вищого навчального закладу присвячено праці Л. Гур'є, С. Дочкіна, А. Дудолодова, Л. Казаріна, В. Кузнецової, В. Лаптева, В. Медведєва,

Л. Маркіної, М. Нізікова, Т. Попової, О. Проворова, О. Проворової, Н. Сенаторової, В. Сенашенко, О. Соломко, Ю. Соляникова, Т. Стефановської, Ю. Фокіна, О. Фролова, Л. Халіна, Н. Яковлевої, Т. Яркової та інших.

Основна частина. Еволюційність підготовки викладача вищого навчального закладу виявляється в поступовій зміні системи освіти, у комбінації традиційних і інноваційних процесів в освіті, у їх взаємодії, іноді суперечливій, у результаті якої й відбувається розвиток системи в заданому напрямі.

Випереджальний характер виражається в підготовці майбутнього викладача до інноваційних перетворень у сфері професійної діяльності; реалізації місії породження нового наукового знання, ідеалів, духовних цінностей і моральних норм.

Адаптованість системи підготовки викладачів вищої школи пов'язана з тим, що поряд з інваріантними напрямами її реалізації в різних ВНЗ, будуть спостерігатися й відмінності, пов'язані зі специфікою їх функціонування, що визначається: соціокультурними умовами, у яких здійснюється освітній процес особливості, що включають мезосередовище, культурно-історичні традиції, специфіку конкретного регіону; адміністрацією ВНЗ, котра визначає характер інноваційного розвитку вищого навчального закладу, здатного здійснювати професійну підготовку з урахуванням вимог вітчизняної й світової освітньої практики й успішно конкурувати на ринку освітніх послуг [1].

Інтегративність системи підготовки викладача вищої школи виявляється у різних площинах:

- на міжнародному рівні – інтеграція вітчизняних ВНЗ у світовий освітній простір, що надає можливість обміну викладацькими кадрами між вітчизняними й закордонними вищими навчальними закладами, вивченню досвіду професійної підготовки викладацьких кадрів і надалі можливість розробки програм по обміну кадрами з метою підвищення кваліфікації й стажування;

- на державному рівні – інтеграція науки й виробництва, бізнес-структур для вирішення проблеми підготовки конкурентоспроможних викладачів з інноваційним мисленням;

- на рівні методології системи освіти – інтеграція традиційних основ функціонування утвору з новими цінностями, змістом, принципами,

інноваційними методами, формами, технологіями організації освітнього процесу;

- на рівні системи підготовки викладача вищої школи – інтеграцією різних видів психолого-педагогічних і спеціальних знань у процесі формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи за допомогою варіативних механізмів. Прикладами таких механізмів можуть бути інтегровані навчальні курси, міжпредметна й внутрішньопредметна інтеграція, що забезпечує системну цілісність дисциплінарних знань, умінь, навичок; інтегровані форми навчання, спрямовані на розширення інтелектуальної діяльності студентів – майбутніх викладачів, самостійності, здатності до самореалізації й самоосвіти; суб'єктна інтеграція, тобто участь студентів як суб'єктів педагогічного процесу в цілепокладанні, плануванні, організації, коректуванні власної освіти; виконання деяких соціальних ролей (лектор, рецензент тощо) під керівництвом викладача тощо. Однак, на нашу думку, одним з головних показників інтеграції, що стосується конкретно підготовки викладача вищої школи й формування його професіоналізму, є інтеграція психолого-педагогічних знань, умінь і компетенцій, а також знань, умінь і компетенцій в сфері інформаційних технологій у структурі професійної компетентності викладача вищої школи.

Значущою вимогою до професійної підготовки викладача вищої школи є спостережливість (ідентифікованість), тобто можливість діагностування її вихідного (спостережливість) або поточного (ідентифікованість) стану, а також прогнозування відповідності цілей і результатів його функціонування. Складність діагностування процесу професійної підготовки викладача вищої школи в сучасних умовах обумовлена відсутністю відповідного критеріального апарату, а також визначення кінцевого результату цієї підготовки на компетентнісному підґрунті.

Успішному вирішенню питань діагностування стану й прогнозування розвитку процесу професійної підготовки викладача вищої школи з урахуванням важливості виконуваної ним місії могло б сприяти не лише підвищення кваліфікації викладацьких кадрів, але й управління їхньою професійною підготовкою. Необхідною умовою реалізації вимоги спостережливості (ідентифікованості) є активізація зворотного зв'язку в процесі професійної підготовки викладача у вищому навчальному закладі. Це

досягається систематичною оцінкою відповідності рівня підготовленості майбутніх викладачів вимогам професійно-педагогічної діяльності у вищій школі й внесенні своєчасних коректив у зміст, організацію й методику їхньої професійної підготовки.

Формами активізації зворотного зв'язку, на думку Ю. Сорокопуд [2], є: вивчення професійно-педагогічної діяльності викладачів на факультетах, що пройшли підготовку; збір відгуків представників деканату, ректорату вищого навчального закладу про якість здійснюваної професійно-педагогічної діяльності викладачів, що одержали кваліфікацію «Викладач вищого навчального закладу».

Отже, як зазначають дослідники [2; 3; 4], спостережливість (ідентифікованість), активний зворотний зв'язок, а також можливість діагностування й прогнозування стану процесу професійної підготовки викладача вищого навчального закладу є необхідними передумовами успішного управління ним. Більшість проблем у професійній підготовці викладацького складу ВНЗ викликані недостатньою оперативністю в роботі, а іноді й некомпетентністю окремих посадових осіб, органів управління вищим навчальним закладом.

Як показав аналіз положень Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки одними із ключових напрямів державної освітньої політики є розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі, а також інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки.

При досягненні основних цілей модернізації, інноваційність має стати показником професіоналізму викладача й розглядається як відкритість викладача новому досвіду, готовність впроваджувати сучасні технології в освітній процес ВНЗ.

Інноваційність розвитку системи підготовки викладача вищого навчального закладу пов'язана з тим, що без інноваційних технологій є неможливим досягнення головної мети модернізації вищої освіти на сучасному етапі – створення практичних механізмів впровадження сучасної інноваційної моделі освіти в освітню практику.

Н. Яковлева [5; 6] стверджує, що інноваційність є одним із ключових векторів розвитку освітнього простору і його компонентів, зокрема системи

професійної перепідготовки й підготовки кадрів. Це призводить до зростаючої змістової варіативності й рівневої диференціації реалізованих освітніх програм.

Разом з тим, згідно з теорією інновацій Е. Роджерса, поширення нових технологій є певним процесом, у якому можна виділити п'ять категорій користувачів: власне інноватори (innovators); індивідууми, що порівняно швидко сприймають інновацію (Early Adopters, EA, адаптатори); основна маса (Early Majority, EM, консерватори); порівняно пізно сприймаючі (Late Majority, LM, що запізнюються); відстаючі в сприйнятті інновації (Laggards, L, скептики) [7].

Стосовно освіти насичення поширення нових технологій досягається тоді, коли нововведення прийнято більшістю членів цієї соціальної системи. Це настає завдяки сприйняттю нововведення більшістю викладачів. У зв'язку з цим можна припустити, що замість того, щоб докладати колосальних зусиль для того, щоб більшість викладачів сприйняла інновації, набагато ефективніше відразу вести підготовку майбутніх викладачів на основі інноваційних технологій, формуючи в них інноваційне мислення, спрямоване на освоєння нових технологій у процесі неперервного особистісно-професійного розвитку. Отже, інноваційність є однією з основних ознак, що характеризують розвиток системи підготовки викладацьких кадрів.

Узагальнено специфіку інновацій в освіті можна аналізувати таким чином: інновація як механізм реагування системи на зовнішні зміни; інновація як чинник, що стимулює розвиток системи освіти; інновація як засіб, що зумовлює потребу в рефлексії набутого досвіду; інновація як кінцевий результат діяльності, що реалізується у вигляді нового або вдосконаленого продукту, що має попит на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності.

При цьому інноваційну діяльність вищого навчального закладу можна поєднати з впровадженням в освітній процес інновацій різного виду: технологічних (нові технології); педагогічних (методи й прийоми викладання й навчання); економічних (управлінські інновації, включаючи економічні механізми); організаційних (інституціональні форми в галузі освіти) [8]. Усі види інновацій визначили напрям подальшого розвитку системи вищої професійної освіти, у тому числі системи підготовки викладача вищого навчального закладу.

Як зазначає О. Шилова [9] у структурі підготовки фахівця освіти

обов'язково необхідно враховувати процес інформатизації освіти, як один з найважливіших засобів реалізації загальноосвітньої й державної політики. Тим самим лише за умови «пронизаності» усієї професійної підготовки інформаційними технологіями можна використовувати їх переваги, що активно впливають на практичну реалізацію випереджального характеру підготовки викладача.

Інформаційність передбачає наявність у системі підготовки викладача вищого навчального закладу інформаційних витоків, що забезпечують узгоджене функціонування всіх її структурних елементів і реалізацію вищевказаних вимог – інноваційність, інтеграційний характер, випереджальний розвиток тощо. У зв'язку з цим інформації має відповідати таким специфічним вимогам: вірогідність, узагальненість, конкретність, достатність тощо. Якість інформації визначається такими чинниками, як способи організації інформаційних потоків, доступ до інформації всіх працівників, що беруть участь в управлінні, автоматизація збору, обробки й узагальнення інформації тощо. У сукупності ці потоки мають забезпечуватися наявністю у вищому навчальному закладі спеціально організованої, пронизуючої й об'єднуючої між собою всі підсистеми освітнього процесу у ВНЗ й процесу підготовки викладацьких кадрів, зокрема, інфраструктури у вигляді освітнього середовища.

Аналіз функціонування системи підготовки викладача вищого навчального закладу дозволив виявити негативні тенденції (Г. Гавришина, Л. Гур'є; Є. Патріній, А. Хижной та інших), що свідчать про недостатнє виконання визначених вимог, покладених на систему підготовки викладацьких кадрів:

- переважна традиційна спрямованість на знанієву парадигму, що не забезпечує в належній мірі вирішення завдань інноваційного навчання й орієнтації на індивідуально-значущі цілі й, відповідно, нерозробленість методики переходу в режим функціонування в компетентнісному форматі;
- нерозробленість необхідного навчально-методичного забезпечення процесу підготовки викладачів;
- домінування предметної спрямованості без урахування особливостей освітньої практики, у якій психологічний і педагогічний аспекти педагогічної діяльності інтегровані й перебувають у тісній взаємодії;

- розрізнене функціонування процесів засвоєння теоретичних і практичних, традиційних і інноваційних аспектів цілісного змісту педагогічної діяльності;

- перевага репродуктивного рівня засвоєння змісту педагогічної діяльності в процесі навчання, який не забезпечує в належній мірі формування суб'єктно-діяльній, творчої позиції викладача у вирішенні сучасних педагогічних завдань;

- недостатнє використання в багатьох вищих навчальних закладах потенціалу освітнього середовища;

- відсутність взаємодії між підсистемами системи підготовки викладачів вищої школи (магістратури, аспірантури, факультетів додаткової освіти), а також між даною системою й загальною системою підготовки фахівців у вищому навчальному закладі, що знижує ефективність її функціонування через неузгодженість у підготовці й відсутності ефекту синергії (або недостатньої його виразності);

- відсутність науково забезпеченого підходу до оцінки ефективності процесу підготовки, який дозволяв би бачити динаміку розвитку реальної готовності кожного, хто навчається, до педагогічної діяльності в умовах вищої школи й здійснювати її самокорекцію на основі індивідуальної програми саморозвитку в ході педагогічної індивідуально-орієнтованої практики.

Висновок. Отже, у сукупності зазначені тенденції не дозволяють системі підготовки викладачів ВНЗ в повній мірі реалізовувати всі покладені на неї функції й реалізовувати принцип «випереджального навчання». Крім того, з урахуванням того, що програма підготовки викладачів вищої школи є додатковою освітньою програмою, спостерігається тенденція недостатнього контролю над якістю її реалізації з боку органів управління, що також позначається на її ефективності. Визначені недоліки дозволяють виділити основну проблему, яка полягає в розробці шляхів розвитку системи підготовки викладачів ВНЗ на етапах переходу вищої професійної освіти на інноваційну модель розвитку й практичної реалізації положень Болонської угоди. Багатогранність і складність виділеної проблеми зумовлюють необхідність її рівневої диференціації, що полягає: у розробці концепції розвитку системи підготовки викладачів вищої школи, у якій будуть чітко визначені її мета й завдання, провідні напрями розвитку системи підготовки викладачів ВНЗ,

основні механізми практичної реалізації концептуальних ідей і конкретизований її кінцевий результат (теоретико-методологічний рівень); у визначенні структури професійної компетентності викладача ВНЗ, як результату професійної підготовки; в обґрунтуванні суті, змісту, підготовки викладачів ВНЗ; визначенні комплексу умов, що сприяють організації поступального розвитку системи підготовки викладачів ВНЗ відповідно до мінливих вимог (науково-методичний рівень); у впровадженні педагогічної програми реалізації концепції, спрямованої на вдосконалювання змісту підготовки викладачів, впровадження інноваційних методів, технологій, засобів навчання й виховання тощо (технологічний рівень).

Отже, **перспектива подальших розвідок** з даної проблеми може полягати у розробці концептуальних питань розвитку системи підготовки викладача вищого навчального закладу.

Література

1. Ракитов А., Романкова Л. Кадры высшей школы: молодёжная политика / А. Ракитов, Л. Романкова // Высшее образование в России. – 2001. – № 4. – С. 23.
2. Сорокопуд Ю.В. Развитие системы подготовки преподавателей высшей школы: Дисс. ...д-ра пед.наук: 13.00.08 / Ю.В. Сорокопуд. – М., 2012. – С. 139-140.
3. Дудолоадов А.А. Повышение эффективности профессиональной подготовки преподавательского состава вузов / А.А. Дудолоадов. – М.: ВУ, 2008. – 143 с.
4. Низиков М.А. Профессиональная педагогика: учебное пособие / М.А. Низиков. – М.: МГОУ, 2010. – 376 с.
5. Яковлева Н.И. Социокультурные вызовы XXI века и модернизация профессиональной переподготовки педагогических кадров / Н.И. Яковлева / Дидактика современного учебного предмета: сборник научных трудов. / Под ред. И.М. Осмоловской. – М.: ИТИП, РАО, 2006. – С. 191-196.
6. Яковлева Н.И. Социокультурные основы модернизации системы переподготовки педагогических кадров: Автореф. дисс. ...д-ра пед. наук / Н.И. Яковлева. – М., 2007 – 46 с.
7. Роджерс Э.М., Аргвала-Роджерс Р. Коммуникация в организации / Э.М. Роджерс, Р. Аргвала-Роджерс. – М., 1980. – 223 с.

8. Байденко В.И., Дж. Ван Зантворт Модернизация профессионального образования: современный этап / В.И. Байденко, Дж. Ван Зантворт. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2002. – 674 с.

9. Шилова О.Н. Теоретические основы становления информационного тезауруса студентов в системе высшего педагогического образования: Дисс. ...д-ра пед. наук / О.Н. Шилова. – СПб, 2001. – 365 с.